

The role of Arabic usage and words in Persian language teaching (Case study of Persian language learners of Arabic language)

Hamid Taheri*

Corresponding author, Associate professor, Persian Language and Literature, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.

taheri_x135@yahoo.com

Maryam Ghafourian

Ph.D. in General linguistics Persian Language and Literature and Lecturer at Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran

ghaforyanm@yahoo.com

Extended Abstract:

The speakers of each language borrow from other languages for various reasons. Sometimes, due to social and psychological reasons, the speakers of a language, even though they have original native words with the intended meaning and meaning in their language, still use loanwords (Shaghaghi, 2007: 132). Borrowing may lead to changes in the language of the borrower

Such as changes in the number of phonemes in the language or acceptance of new phonemes. These borrowings may lead to changes in the spelling, syntax and meaning of words in the language of the borrower. Therefore, the teacher should pay attention to these things in the process of teaching Persian students and introduce the language learner with the help of common words and their usages in a step by step, classified manner. Also, one of the important topics is the issue of "transformation of meaning. Linguistic borrowing is the spread of elements from one language to another language, through encounter or imitation. Since the words of any language are the most unstable part of any language, they are the most common type of exchange between languages. In the process of borrowing words, the meaning and signification are not always preserved, and sometimes when the word is transferred to the second language or the Target language, it undergoes a "change of meaning". The word may completely lose its meaning or evoke a new feeling (Kata, 1979: 360). Changes made in the meaning of Arabic words in Persian or vice versa include semantic expansion, semantic assignment and semantic transformation. Semantic studies first focused on identifying the beginning of semantic change in the

field of linguistics diachronically. Now, in historical semantics, the factors of meaning evolution are discussed (Riemer, 2010: 379). Words are containers of meaning. In language teaching, after teaching the phonological system and the sounds of the language, vocabulary should be taught to the language learner. If in the production of educational content and text, an effort is made to use the familiar vocabulary of the language learner in language teaching, the speed of teaching and the progress of the language learner in learning the language will increase a lot. Among the semantic changes, word changes are divided into difficult, medium and easy in educational classifications. Sometimes the new meaning of the word involved is

***Cite this article:** Taheri, H., & Ghafourian, M. (2022). The role of Arabic usage and words in Persian language teaching (Case study of Persian language learners of Arabic language). *Journal of Teaching Persian to Speakers of Other Languages*, Vol. 11, No. 1 (Tome 23), April 2022, 3-28
DOI: 10.30479/jtpsol.2022.16585.1568

Received on: 30/11/2021

Accepted on: 14/03/2022

© The Author(s).

Publisher: Imam Khomeini International University

completely unrelated to the original meaning or meanings of the word, which is considered one of the difficult words to find. Sometimes the new meaning of the word involved is one of the original and assigned meanings of the word, but other meanings of the word in the language of the borrower are deleted or dead. Sometimes the new meaning of the word involved is based on the connection of different meanings of the word in mind. Although the other primary meanings of the word are dead and abandoned; As a rule, it will not be difficult to understand this word and its new meaning. The proximity and similarity of meanings in the mind is the basis of many semantic evolutions of words, and reflecting on it can make it easier to understand the meaning of a word. The statistical population of this research is 70 Iraqi, Syrian, and Lebanese Persian language learners at the intermediate and advanced levels of writing, listening, and reading courses, as well as the beginner level courses of the same nationalities in the oral expression and reading; they were selected through convenience sampling method. Their errors were often collected through the spontaneous method. These participants were selected from the ages of 18 to 28, regardless of their gender. Data collection has been done in the form of online chat, dictation, essays and assignments of language learners during the years of 2021-2022. After collecting the data, it has been tried to categorize the different meanings of common loanwords and involved words and make suggestions for teaching methods based on the levels of language learners from beginner to advanced for teachers of Persian language and Arab Persian learners. Language should be shared. Also, identifying the origin of errors (intra-lingual and inter-lingual) as well as the strengths of language learners through the detection of spelling (writing skills) and phonemic (listening and speaking) errors, analysis and their frequency has been determined. In this research, our main goal is not only to investigate semantic changes, rather, it is the identification of the concept of loanwords that have a specific meaning in the source and target language, their meanings have evolved, and in a better way, their meaning has changed. Moreover, our goal is to introduce the formulas and types of transformations of common Arabic words in the Persian language so that the learner and the teachers of the Persian language get to know the differences in the usage of the common words of Persian and Arabic, so that, and the teacher will correct the errors in their skills. It explains speaking, writing and comprehension for Persian learners who have achieved it. In the production of Persian language text or educational content, it is appropriate to use Arabic and Persian common words that are present; because the Arab learner is familiar with these words and at least knows how to pronounce them. Therefore, the speed of language learning increases; especially, if we include the cognate and co-family words in content production.

Considering that the teaching and learning of language is based on the three basic pillars of the teacher, the language learner and the educational content, it is necessary for the teachers to teach the Persian language with the comparative methods of the vocabulary of the two languages (loan words) and comparing the frequency of errors caused by the interference of the mother tongue (intra-linguistically). In this classification and comparison of the two languages, the teacher should choose similar items by mentioning examples from the first and second languages and show them to the learner. In this field, the teaching method, educational content, and the teacher's knowledge of the Arabic language and its use during teaching are very essential. Therefore, finding the mistakes of the language learners by the teacher, the strategies of the teaching method, the way of communication with the language learners, and the classification of the materials are very effective in accelerating the learning of Arabic speakers.

Keywords: Vocabulary training, Common words, Arabic Language Learners, Loanwords, Change of meaning, Replacement.

نقش کاربرد وامواژه های عربی و فارسی در آموزش زبان فارسی (مطالعه موردی فارسی آموزان عرب زبان) (پژوهشی)

حمید طاهری*

نویسنده‌ی مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی^(ه)

taheri_x135@yahoo.com

مریم غفوریان

دانش آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی و مدرس مدعو دانشگاه بین‌المللی امام خمینی^(ه)

ghaforyanm@yahoo.com

چکیده

ارتباطات گسترده ایران و کشورهای عربی باعث شد، واژگان بسیاری بین دو زبان فارسی و عربی مبادله شود که سهم واژگان (وامواژه‌های عربی در فارسی) به مراتب بیشتر است. گاهی این واژگان مشترک با حفظ معنا و مدلول اول (در زبان عربی)، باعث تسریع روند یادگیری فارسی آموزان می‌شوند؛ اما واژگان متعددی هم هستند که با وجود حفظ شکل ظاهری، در طول قرن‌ها دچار تحولات معنایی شده‌اند. واژگان قرضی عربی در فارسی، به گونه‌های مختلف دستخوش تحول در معنا، آوا و گاه صورت نوشتاری و املائی شده‌اند. عدم دقت در فرایند وقوع تحول معنایی این واژگان دخیل، به دلیل تداخل با زبان مادری (خطاهای درون‌زبانی)، روند یادگیری عرب‌زبانان دچار اختلال می‌شود. برخی وامواژگان فارسی هم در زبان عربی وجود دارند که به دو صورت مشاهده می‌شوند: ۱. واژگان دخیل بدون تغییر در صورت آوایی. ۲. واژگان دخیل معرب. این کلمات در فرایند بومی‌سازی با فرایندهای واجی متنوع و متعدد، در زبان عربی کاربرد پیدا کرده‌اند. در این پژوهش، بر آنیم تا ضمن بیان نوع تحول وامواژه‌ها به‌ویژه واژگان عربی در فارسی، نشان دهیم که چگونه مدرسان می‌توانند با شناخت این واژگان، از آن‌ها به‌عنوان یک تکنیک مؤثر در آموزش زبان فارسی به عرب‌زبانان استفاده کنند و با استفاده از آن‌ها در تدریس و تولید محتوا، روند یادگیری زبان آموزان را در مهارت درک متون، افزایش دایره لغات و نیز مهارت‌های گفتاری و نوشتاری بهبود بخشند.

کلیدواژه‌ها: آموزش واژه، واژگان مشترک، فارسی آموزان عرب، وامواژه، تغییر معنا، جایگزینی.

*استناد: طاهری، غفوریان (۱۴۰۱)، نقش کاربرد وامواژه های عربی و فارسی در آموزش زبان فارسی (مطالعه موردی فارسی آموزان عرب زبان)، پژوهش‌نامه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، سال یازدهم، شماره اول (پیاپی ۲۳)، بهار و تابستان ۱۴۰۱، ۳-۲۸

شناسه دیجیتال (DOI): 10.30479/jtpsol.2022.16585.1568

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۱۲/۲۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۹/۰۹

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی^(ه)

۱. مقدمه

با توجه به انعطاف‌پذیری زبان در شرح مفاهیم تازه و خلاقیتی که در جوهر زبان وجود دارد، ایجاد دگرگونی و تحول در زبان در طول زمان یا در یک برش تاریخی، امری اجتناب‌ناپذیر است. موضوع تحول زبانی، از مطالعات مهم زبان‌شناسی تاریخی محسوب می‌شود و در این شاخه زبان‌شناسی، جنبه‌های تاریخی و نحوه تحول زبان در سطوح مختلف واژگان، معنا، نحو و آوا مورد بررسی قرار می‌گیرد.

زبان عربی و فارسی، با وجود آن که از دو ریشه متفاوت نشأت گرفته‌اند و از دو خانواده زبانی مختلف هستند، در طول دوران‌های تاریخی، به علت ارتباط مستمر دو قوم ایرانی و عرب با یکدیگر، تعامل بسیار داشته‌اند. زمانی که ارتباط اعراب و ایرانیان رو به افزایش نهاد و ادیبان، شاعران و تاجران، به سرزمین یکدیگر مسافرت می‌کردند و با یکدیگر می‌زیستند، تأثیر متقابل زبان و لغات در یکدیگر مشهود بوده است (nattaj, 2008, p.249).

وام‌گیری یا قرض‌گیری زبان فارسی از زبان عربی که در عربی «اقتراض» نامیده می‌شود، از متداول‌ترین گونه‌های تأثیر و تأثر زبانی است. زبان فارسی برای غنی‌سازی گنجینه واژگانی خود، علی‌الخصوص در آفرینش آثار ممتاز فارسی، آن هم به سبک فنی و مصنوع به‌ویژه قرینه‌های موزون و سجع‌پردازی، جناس‌پردازی، موازنه‌ها و مماثله‌ها و انواع موسیقی‌های لفظی، از زبان عربی مدد جسته است که بدون وام‌گیری از زبان عربی، این کار ناممکن و یا بسیار سخت می‌نمود. نثر تاریخ جهان‌گشا، مرزبان‌نامه، نفثه‌المصدر و ... آثاری متأثر از این فرایند هستند.

در چرخه وام‌گیری که زمینه ورود انبوهی از واژگان عربی به فارسی ایجاد شد، واژگان عربی بر حسب الفبا و قواعد زبان فارسی و سلیقه و شم زبانی فارسی‌زبانان تحولات بسیاری یافتند که تغییر یا تبدیل آوا، از مهم‌ترین آن‌هاست. همچنین معنای اولیه واژگان عربی با ورود به زبان فارسی که آن هم به دلایل و اسباب متعدد بوده است، تغییرات پیچیده، متنوع و متعددی داشته است که رایج‌ترین آن‌ها، تغییر مدلول، توسیع و کاهش دامنه معناست.

میزان خطاهای حاصل از تغییر معنا از عربی به فارسی، باعث ایجاد مشکلات زیادی در یادگیری برای زبان‌آموزان عرب محسوب می‌شود. هرکدام از انواع تغییر معنا؛ اعم از گسترش، کاهش، تغییر مدلول، ارتقا و تنزل معنایی، باید در مراحل متعدد آموزشی عرب‌زبانان شناسایی شوند تا میزان خطاها کاهش یابد و فرایند آموزش به‌درستی انجام پذیرد.

آنتوان میه^۱، زبان‌شناس فرانسوی، معتقد بود که سه علت عمده برای تغییر معنا وجود دارد: ۱. علت زبان‌شناختی ۲. علت تاریخی ۳. علت جامعه‌شناختی. بر این اساس، می‌توانیم تغییر معنا را به عوامل خارجی و داخلی تقسیم کنیم. منظور از عوامل خارجی، عوامل برون‌زبانی‌اند که منوط به عوامل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است. «همچنان که در جامعه فارسی‌زبان کنونی، تغییر شیوه‌های زیستن، متروک ماندن پاره‌ای از مشاغل و در نتیجه آلات و ابزار مربوط بدان‌ها، ظهور مشاغل جدید و وسایل مسافرت‌ها، ارتباط‌های فرهنگی و تجاری ملل با یکدیگر، باعث خروج پاره‌ای از لغات کهن و ورود لغاتی جدید است (Bαγγερι, 2014, π. 20).

۲. چارچوب نظری

مدرسی معتقد است: قرض‌گیری زبانی عبارت است از ورود عناصر واژگانی یا ساختاری یک زبان در زبان دیگر. نوع و ماهیت واژه‌های قرضی تا حدی وابسته به نوع و ماهیت ارتباط غیرزبانی میان دو فرهنگ است. قرض‌گیری واژگانی، رایج‌ترین نمونه وام‌گیری است و راه‌حلی برای نامیدن پدیده‌های فرهنگی به کار گرفته می‌شود. هنگامی که یک پدیده جدید مادی یا غیرمادی وارد فرهنگی می‌شود، لزوم نام‌گذاری آن نیز مطرح می‌گردد و قرض‌گیری زبانی، یکی از راه‌هایی است که در این مواقع به کار می‌آید. علل وام‌گیری؛ پر کردن خلأ فرهنگی، مجاورت جغرافیایی، برخورد نظامی، برتری‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی یک زبان بر زبان دیگر است (رک: مدرسی، ۱۳۶۸: ۹۸).

زبان عربی به دلیل همبستگی تاریخی و دینی، با زبان فارسی عجین شده است. یکی از دلایل تأثیر و تأثر عمیق میان این دو، داشتن مشترکاتی؛ چون کتاب آسمانی، دین و ارتباطات وسیع فرهنگی و علمی بخصوص پس از اسلام بوده است. هارتمن و استورک،^۲ از نظریه‌پردازان و پایه‌گذاران روانشناسی (۱۹۷۲: ۲۹) معتقدند: قرض‌گیری زبانی عبارت است از رواج عناصری از یک زبان در زبانی دیگر، از طریق برخورد یا تقلید. از آنجا که واژگان هر زبان، بی‌ثبات‌ترین بخش هر زبان هستند، معمول‌ترین نوع تبادل میان زبان‌ها به‌شمار می‌آیند (آرلاتو، ۱۳۸۴: ۲۰۹).

در جریان وام‌گیری واژگان، همیشه معنا و مدلول حفظ نمی‌شود و گاهی هنگام انتقال واژه به زبان دوم یا مقصد، دستخوش «تغییر معنا» می‌شود. واژه ممکن است کاملاً معنای خود را از دست بدهد یا این که احساس جدیدی را تداعی کند (kata, 1979: 360). تغییرات ایجاد شده در معنای واژگان عربی در زبان فارسی یا فارسی در عربی؛ شامل توسیع معنایی، تخصیص معنایی و تبدیل معنایی است. مطالعات معناشناسی، ابتدا بر

^۱. Antovan Meeh

^۲. Hartmann And Estoorck

شناسایی شروع تغییر معنایی بر حوزه زبان‌شناسی در زمانی متمرکز شد. اکنون نیز در معنی‌شناسی تاریخی، به عوامل تحول معنا پرداخته می‌شود (Riemer, 2010: 379). بنابراین عوامل مختلفی موجب تحول معنای واژگان می‌شوند (Campbell, 1998: 267). در بیشتر مطالعات اخیر، عوامل مختلفی به صورت هم‌زمان در تغییر معنا نقش دارند (Tbid: 267). به اعتقاد کشاورز، خطاهای ناشی از تبدیل معنایی (تغییر مدلول) در مواردی مشهود است که زبان‌آموزان عرب، عیناً معادل واژگان را از زبان مادری به زبان دوم وارد می‌کنند. عامل بروز چنین خطاهایی را می‌توان عدم آگاهی زبان‌آموزان از دایره واژگان زبان دوم یا به عبارتی؛ در عدم آگاهی از معانی گوناگون واژه و کاربرد دقیق آن‌ها دانست. یکی دیگر از احتمال بروز چنین خطاهایی، مربوط به سبک و سیاق فرهنگی حاکم بر زبان دوم (فارسی) است که با زبان مادری زبان‌آموز یکسان نیست و او نیز از آن بی‌اطلاع است (keshavarz, 1999: 101).

در این پژوهش، هدف اصلی ما صرفاً بررسی تحولات معنایی نیست؛ بلکه شناسایی مفهوم وام‌واژگانی است که در زبان مبدأ دارای یک معنای خاص و مشخص بوده و در زبان مقصد، معنا و مفهومشان تحول پیدا کرده است و به تعبیری بهتر، مدلولشان تغییر کرده است. همچنین هدف ما معرفی فرمول‌ها و اقسام تحولات واژگان متداول عربی در زبان فارسی است تا زبان‌آموز و آموزش‌دهنده زبان فارسی، با تفاوت‌های کاربردی واژگان مشترک فارسی و عربی آشنا شود و مدرس، خطاهایی را که در مهارت‌های گفتاری، نوشتاری و درک مطلب برای فارسی‌آموزان به وجود می‌آید، رفع کند یا کاهش دهد.

۳. تعریف مسأله

واژگان تشکیل دهنده یک زبان، صرفاً یک واژه و واحد زبانی نیستند. واژگان، قالب‌های شناختی و اندیشه‌گانی و جهان‌نگری صاحبان زبان به حساب می‌آیند. واژگان، ظرف معنا هستند. معانی با آواها و نحو زبان ظهور و بروز می‌یابند؛ لذا در آموزش زبان، پس از آموزش دستگاه واجی و آواهای زبان، واژگان را باید به زبان‌آموز تعلیم داد. گنجینه واژگانی زبان‌آموز، فراخور سن و سال او گسترش پیدا می‌کند. اگر در تولید محتوا و متن آموزشی تلاش شود تا از واژگان آشنا و شناخته زبان‌آموز در آموزش زبان استفاده کرد، سرعت آموزش و پیشرفت زبان‌آموز در یادگیری زبان بسیار افزایش می‌یابد.

از دیرباز، ارتباط فرهنگی ایرانیان و اعراب رو به گسترش بوده و تعاملات فرهنگی بین ایرانیان و اعراب بسیار بوده است. همسایگی و داشتن پیوندهای مشترک؛ چون دین، مذهب، تجارت و آمد و رفت ایرانیان و اعراب به سرزمین‌های یکدیگر، سبب شده که تعداد زیادی از واژگان عربی به زبان فارسی راه یابد و به عکس، خیل عظیمی از واژگان فارسی به زبان عربی وارد شود.

از بین این واژگان بسیار، تعدادی از واژگان بدون هیچ‌گونه تحول معنایی و آوایی به زبان فارسی و عربی راه یافته‌اند. تعدادی از واژه‌ها در حین ورود، تطور و تحولی در معنای آن‌ها به وجود آمده و این تحول، به چهار سوی گسترش یافته است؛ یعنی گاه تحول با توسیع، گاه با تخصیص، زمانی با ارتقا و گاه نیز با تنزل بوده است. برخی اوقات نیز مدلول واژه دخیل یا وام گرفته، تغییر یافته است.

در میان انبوه واژگان دخیل یا وام گرفته، تعداد زیادی از واژه‌ها، دستخوش تحولات آوایی شده‌اند؛ بویژه ابدال آوا یا حذف، کاهش و افزایش آوایی به آواهای موجود در یک واژه. نیز در میان تحولات معنایی، تحول واژه را در طبقه‌بندی‌های آموزشی به دشوار، متوسط و آسان تقسیم می‌کنند. گاهی معنای جدید واژه دخیل، کاملاً بی‌ربط با معنا یا معنای اولیه‌ی واژه است که قاعداً این واژه جزو واژه‌های دشوار و حتی دیریاب به حساب می‌آید.

گاهی معنای جدید واژه دخیل، جزو معنای اولیه و تخصیص یافته‌ی واژه است، اما معنای دیگر واژه در زبان قرض گیرنده، حذف یا مرده است. گاهی معنای جدید واژه دخیل، مبتنی بر ارتباط معنایی گوناگون واژه در ذهن است؛ هرچند معنای اولیه‌ی دیگر واژه، مرده و مهجور شده باشد، قاعداً درک این واژه و معنای جدید دشوار نخواهد بود. مجاورت و مشابهت معنای در ذهن، مبنای بسیاری از تحولات معنایی واژگان است و تأمل در آن می‌تواند درک معنای واژه را آسان‌تر کند.

در تولید متن یا محتوای آموزشی زبان فارسی، شایسته است از واژگان مشترک عربی و فارسی که به‌عنوان واژگان دخیل در دو زبان عربی و فارسی موجود و مستعمل‌اند، استفاده شود؛ چرا که زبان‌آموز عرب با این واژگان آشناست و حداقل تلفظ آن را می‌داند. بنابراین سرعت یادگیری زبان افزایش پیدا می‌کند؛ بویژه اگر در تولید محتوا، بحث واژگان هم‌ریشه و هم‌خانواده را نیز لحاظ کنیم، به عنوان تکنیک دوم قطعاً سرعت آموزش زبان افزایش خواهد یافت.

گویشوران هر زبان، به دلایل مختلفی از زبان‌های دیگر وام‌گیری می‌کنند. گاه به دلایل اجتماعی و روان‌شناختی، سخن‌گویان یک زبان، با آن که در زبان خود واژه‌های بومی اصیل با مدلول و مفهوم مورد نظر دارند، همچنان از وام‌واژه‌ها استفاده می‌کنند (Shaghghi, 2013, p.132). قرض‌گیری، ممکن است منجر به تغییراتی در زبان وام‌گیرنده شود؛ مانند تغییراتی در تعداد واج‌های زبان یا پذیرش واجی جدید. این وام‌گیری‌ها ممکن است منجر به تغییر املا، نحو و معنای واژگان در زبان وام‌گیرنده شوند. بنابراین، مدرس باید در روند آموزش به فارسی‌آموزان به این موارد توجه داشته باشد و به‌صورت طبقه‌بندی شده و قدم به قدم، زبان‌آموز را با کمک واژگان مشترک و موارد کاربرد آن‌ها آشنا سازد. همچنین یکی از مباحث مهم، مسأله «تحول معنا» است. این تحول یا تغییر معنا، گاه تاریخی است و گاه عوامل اجتماعی در سطح و دامنه وسیعی، سبب تحول معنای واژگان می‌گردد.

استفاده از واژگان دخیل عربی در فارسی و فارسی در عربی، ناشی از روابط بین دو ملت ایران و عرب است که در طول قرون شکل گرفته و موجب تبادلات گسترده فرهنگی شده است. این تبادل، شامل درصد زیادی از واژه‌های پرکاربرد در زبان فارسی است که ریشه عربی دارند. این آمیختگی، به سبب مجاورت این دو زبان و اثرگذاری آنان بر یکدیگر است. بنابراین بحث درباره وام‌گیری زبانی، به این نکته اشاره می‌کند که زبان‌شناس با مطالعه واژه‌های قرضی، می‌تواند نشان دهد که هر جامعه زبانی چه چیزهایی را از جوامع دیگر قرض کرده است (Safavi. 2000, p.100).

از جمله نکات مهم در سیر تحول واژگان عربی در فارسی، تصرفات ایرانیان در وام‌گیری واژه‌های عربی یا همان «تصرف معنایی» است؛ بدین صورت که فارسی‌زبانان گاه کلمه عربی را در معنایی غیر از آنچه در زبان مبدأ رایج است، بکار می‌برند.

امروزه با افزایش علاقه یادگیری زبان فارسی در بین جوامع عربی‌زبان، بررسی و تحقیق در مورد فرایندهای حاکم بر چگونگی یادگیری و آموزش زبان فارسی، می‌تواند حائز اهمیت باشد. از این رو، تغییر مدلول‌ها و خطاهای ناشی از تداخل واژگان عربی در زبان فارسی نیز به‌عنوان یک مسأله، از جنبه‌های مختلف قابل بررسی است؛ چرا که چگونگی و میزان تأثیر آن در یادگیری زبان فارسی بین عرب‌زبانان، می‌تواند در بهبود آموزش و یادگیری هم برای مدرسان و هم برای فارسی‌آموزان راهگشا باشد. در نتیجه این برخورد زبانی، این تغییرات تنها محدود به سطح واژگان نیست و نظام نوشتاری، آوایی، واجی و نحوی را هم تحت تأثیر قرار داده است.

۳.۱. پیشینه تحقیق

پژوهش‌هایی در مورد واژگان قرضی و وام‌واژه‌هایی که از زبان عربی وارد زبان فارسی شده، انجام گرفته است. تحقیقاتی نزدیک به این مبحث انجام شده است که برخی از آن‌ها قابل توجه‌اند؛ از جمله: «تحلیل مبانی نظری و زبان‌شناسی واژه‌های غیرعربی در قرآن کریم» از فرامرز میرزایی و ناهید نصیحت که از لحاظ محتوایی، به معرفی واژگان غیرعربی قرآن کریم می‌پردازد. کامران کسایی (2017) در مقاله «پارسی‌های تازی‌نما؛ ریشه‌شناسی واژه‌های فارسی عربی‌نما»، به نمونه‌هایی از واژه‌های پرکاربرد فارسی که امروزه دانسته یا ندانسته، عربی پنداشته می‌شوند و نیز به اشتراک وزنی و لفظی آن‌ها می‌پردازد. در مقاله «ماهیت و پیامدهای تحول معنایی واژگان عربی در زبان فارسی» از ادریس امینی و شهریار نیازی (2020) نیز به بیان علل و دلایل تحول واژگان عربی در فارسی با ذکر مثال‌هایی با تکیه بر معناشناسی تاریخی پرداخته شده است. علیرضا نظری و پورعراقی (۱۳۹۴)، تداخل زبانی و دگرگونی معنایی وام‌واژه‌های عربی و جنبه‌های تأثیر آن بر ترجمه از عربی را مورد بررسی قرار داده‌اند و پورمحمدی املشی و غفوریان (۱۳۹۹)، اهمیت و نقش مشترکات و پیوندهای زبانی در آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان (مطالعه موردی زبان‌آموزان هندی و اردو زبان)

و بالاخره ماهر السّح و طاهری، حمید (2024) چگونگی و نوع تحول معنایی واژگان دخیل عربی در زبان فارسی را مورد پژوهش قرار داده‌اند. آرتور جفری نیز در کتاب «واژه‌های دخیل در قرآن مجید»، ریشه لغات را ذکر کرده و معنای کهن و اصل آن‌ها را برشمرده، اما علل تحول این معانی را مطرح نکرده است. پژوهش پیش رو، به واژگان عربی و فارسی مشترک نزد زبان‌آموران فارسی عرب‌زبان از منظری دیگر نگرسته است و جنبه نوآوری آن، بررسی تأثیر واژگان مشترک و وامواژه‌ها در تولید محتوای آموزشی و نقشی که چنین واژگانی در تسهیل و تسریع امر آموزش زبان دوم دارند، می‌باشد و مقاله‌ای نیز تاکنون در این باره نوشته نشده است.

۴. روش‌شناسی

جامعه آماری آزمون‌های مورد نیاز در این پژوهش، ۷۰ فارسی‌آموز عرب‌زبان عراقی، سوری و لبنانی در سطح میانی و پیشرفته درس نگارش، شنیدن، خواندن و همچنین کلاس درس سطح مقدماتی همین ملیت‌ها در دروس بیان شفاهی و خواندن است که از طریق روش نمونه‌گیری انتخاب شده‌اند. خطاهای آن‌ها نیز اغلب از طریق روش خودانگیخته گردآوری گردیده‌اند. این آزمودنی‌ها، بدون در نظر گرفتن متغیر جنس، از میان سنین ۱۸ تا ۲۸ سال انتخاب شدند. جمع‌آوری داده‌ها، به‌صورت چت آنلاین، املاها، انشاها و تکالیف زبان-آموزان در طی سال ۱۴۰۰ - ۹۹ انجام شده است.

پس از جمع‌آوری داده‌ها، سعی شده است که انواع معانی وام‌واژگان مشترک و واژگان دخیل دسته‌بندی شوند و پیشنهادهایی جهت نحوه تدریس بر اساس سطوح زبان‌آموزان از مبتدی تا پیشرفته برای مدرس آموزش زبان فارسی و فارسی‌آموزان عرب‌زبان ارائه گردند؛ همچنین تشخیص منشأ وقوع خطاها (درون‌زبانی و میان‌زبانی) و نیز نقاط قوت زبان‌آموزان از طریق تشخیص خطاهای املائی (مهارت نوشتن) و واجی (شنیدن و گفتن) تحلیل و میزان بسامد آن‌ها تعیین شده است.

۵. ارائه واکاوی داده‌ها

۵.۱. تحول زبان

تحول در زبان، یک قانون و به تعبیری یک ناموس است و زبان بر بعد زمان، دستخوش تحول می‌شود. زبان، به‌عنوان یک نهاد اجتماعی و یک رسانه و به‌منزله ابزار تفهیم و تفاهم در دست اجتماع است و بی‌تردید، تغییرات خاص اجتماعی، تغییر در زبان را نیز باعث می‌شود. زبان، برای دوام و بقای خود، با تحولات اجتماعی همراه می‌شود و فراخور اقتضات اجتماعی، تحول و تطور پیدا می‌کند. تحولات زبانی، بسیار گسترده است؛ به‌طوری که همه حوزه‌ها، دستگاه‌ها و سطوح زبان را در بر می‌گیرد و علمی‌ترین و محسوس‌ترین آن، تحولات آوایی است. نگاهی به تاریخ زبان فارسی و اندیشه در ویژگی‌های آوایی زبان فارسی قرون ۴ - ۷ (ه.ش)، دامنه

گسترده‌ی تحولات آوایی زبان فارسی را به‌خوبی نشان می‌دهد. وجود گونه‌های تلفظی آزاد از یک واژه، نبود نویسه‌های خاص برای ضبط واژگان فارسی اصیل و آواهای خاص فارسی، سبب بروز تحولات آوایی بسیاری در زبان فارسی شده که دانستن آن برای تمامی مدرسان زبان فارسی بسیار واجب و یک ضرورت انکارناپذیر است.

در کنار تحولات آوایی، تحول واژگان و حتی تغییر صورت و شکل ظاهری آن‌ها نیز گونه‌ای تحول است. بی‌تردید، تغییرات آوایی، سبب ایجاد تغییر در صورت واژگان نیز می‌شود. واژگان مشترک، مرتجل، تیره، روشن، بی‌خانواده و ... می‌توانند در محدوده‌ی تحولات واژگانی بررسی شوند.

نحو و دستگاه دستوری نیز برکنار از ناموس و قانون تحول و تطور نیست. عوامل و دلایلی چند در تحولات نحوی دخالت دارند که مهم‌ترین آن‌ها، گرایش فطری زبان و صاحب زبان به سادگی است. سبک و سبک-شناسی و ایجاد خلاقیت در آفرینش‌های زبانی، عامل دیگر تحول در نحو است. گرایش به تصنعات ادبی در نویسندگی و ایجاد سبک شخصی، می‌تواند سبب تحول نحو شود که نمونه برجسته و عینی آن را در تغییراتی که سبک مصنوع و فنی در قرن ۶ به بعد در نثر سبک ساده خراسان ایجاد کرد، می‌بینیم.

درواقع یکی از حوزه‌ها و سطوح ظریف، دقیق و گسترده در تحولات زبانی، تحول معناست. این تحول در زبان فارسی، بسیار کاربردی، لازم و ضروری است؛ زیرا زبان فارسی یک زبان پیوندی است و برای آفرینش واژگان و جملات، نیازمند تلاش پیچیده‌ای است. به همین دلیل در زبان فارسی، بسامد مجاز، کنایه، استعاره و تعبیر بسیار بالاست و در این میان، واردات واژگان بیگانه و ایجاد تغییر در دامنه‌ی معنایی آن‌ها حائز اهمیت فراوان است. انواع تغییرات در حوزه‌ی معنی واژگان قرضی و دخیل از عربی به فارسی؛ اعم از انتساب معنا تا انتقال، انتساب و انتقال توأم پرشمار و گونه‌گون است. همچنین گسترش، کاهش، ارتقا، تنزل و تغییرات معنایی که در فرایند ورود واژگان عربی به فارسی و کاربرد آن‌ها ایجاد می‌شود.

۵.۲. تحول یا تطور معنا

به واژگان و نوع تحولی اطلاق می‌شود که در آن، مفهوم اولیه و مدلول قراردادی وسعت پیدا می‌کند و مصادیق دلالت آن بیشتر می‌گردد. این نوع تحول معنا، توسیع یا «گسترش معنایی» نامیده می‌شود و در نقطه‌ی مقابل تخصیص یا کاهش معنایی قرار می‌گیرد. در این دسته از واژگان که تحول معنایی در آن‌ها از نوع گسترش حاصل می‌شود، این تحول به گونه‌ای است که مصداق کلمه مورد نظر عام‌تر است و می‌تواند در بافت‌های بیشتری بکار رود. واژگان توسعه یافته، به‌لحاظ معنایی می‌توانند شامل یک گروه با تعداد زیادی از مدلول خود در زبان مقصد شود؛ مثلاً واژه «جامعه»، همان معنای «مجتمع» عربی را دارد که در معنای گروهی از انسان‌هاست که در سرزمینی زندگی می‌کنند و به‌طور نسبی از مشترکات فرهنگی، تشکل مدنی، سیاسی و

اقتصادی برخوردارند. مراد از گسترش حوزه معنایی این است که تعداد مدلول‌هایی که یک واژه بر آن‌ها دلالت دارد، افزایش یافته باشد. به سخن دیگر، یک واژه حوزه معنایی خود را گسترش می‌دهد و کاربرد یک واژه، نسبت به گذشته وسیع‌تر می‌شود (Girertes, 2013, p.85). واژگان بسیاری از زبان‌های ایرانی باستان به فارسی آمده‌اند و چنین تحولی در آن‌ها شکل گرفته است و این نوع تحول، مختص واژگان قرصی عربی نیست؛ برای مثال واژه باستانی "anapa" که از پیشوند نفی باستان a و صامت میانجی n باستان ساخته شده که بر سر واژه "آپه" باستان آمده، در اصل به معنای «بی‌آب و بدون آب» است. این واژه، در تحول و انتقال به فارسی، طبق قاعده تحول واکه آغازی و پایانی‌اش ساقط شده و صامت انسدادی بی‌واک (پ) آن به واکبر (ب) بدل شده است و در کنار این تحول آوا، تحول معنایی توسیع یا گسترش نیز پیدا کرده است. چون «انابه» صفت «مذو» یا «می» بوده و به شراب بی‌آب اطلاق می‌شده، اما وقتی به فارسی دری می‌آید و تبدیل به ناب در صورت می‌شود، معنا و مفهوم هر چیز خالص را می‌گیرد و بر هرچیز خالص اطلاق می‌گردد؛ همان‌گونه که امروز ناب می‌گوییم؛ یعنی خالص. واژگان وام گرفته از زبان عربی نیز در فارسی گاهی چنین تحولی پیدا می‌کنند؛ مثلاً واژه «تشنج» که در اصل به معنای انقباض و انبساط است و یک اصطلاح پزشکی است، در فارسی با حفظ مدلول اولیه، معنای «نابسامانی در فضای سیاسی» هم به خود می‌گیرد و به این ترتیب، معنا و دلالتش وسیع‌تر می‌شود. آموزش واژگانی از این قبیل، در گسترش دایره معنای واژگانی زبان آموز مؤثر است.

جدول ۱. گسترش معنایی برخی واژگان دخیل فارسی در زبان عربی

واژه فارسی	معنی واژه به فارسی	تلفظ در عربی	آوانگاری صورت عربی	معنی واژه به عربی
بج beč-beč	سخن گفتن در نهایت آهستگی.	(بیج بچ) (بس بس)	yabačbeč	از این کلمه در گویش عراقی فعل مضارع ساخته شده است و معنی آن سخن گفتن کسی است که حرفش را زیر لب زمزمه می‌کند و تردید دارد که بگوید یا نگوید، به او می‌گویند: (بیج بچ) یعنی پایه ندارد و بین راست و دروغ در هم آمیخته است.
دولاب dūl-āb	۱- چرخ چوبی با دول و ریسمان که به وسیله آن از چاه آب کشند؛ چرخ ۲- گنجه کوچک در دار که در دیوار تعبیه کنند؛ دو لایه	(دو لا-) (دیلاب)	dīlāb	۱- چرخ بزرگ برای بازی بچه‌ها - چرخ و فلک - می‌گویند (الدهر مثل دیلاب الهوا ساعه فوق و ساعه جوه) یعنی دنیا مثل چرخ و فلک است.
شیشه šīša(-e)	۱- جسم شفاف و شکننده صراحی، قرابه	شیشه šīša		همان معنی اول و به معنی بطری شیشه ای آمده. قرابه.

۵. ۳. کاهش یا تخصیص معنا

کاهش به این معناست که کلمه، بخشی از مفهوم عام یا کلی خود را از دست می‌دهد. بنابراین، تعدادی از واژگان دخیل عربی، هنگام ورود به زبان فارسی دچار محدودیت می‌شوند و بر طبق نیاز جامعه، این واژه‌ها در سطح خاص و محدود، به یک معنی دلالت پیدا می‌کنند. یادگیری این نوع واژگان برای زبان‌آموزان عرب، به مراتب راحت‌تر از انواع دیگر است؛ زیرا تعداد مدلول‌ها در زبان دوم (فارسی) نسبت به معنای واژه در زبان مادری کاهش می‌یابد و تنها معنای خاصی را به ذهن می‌سپارند و به اصطلاح، واژه دچار محدودیت معنایی می‌شود. همچنین تجزیه و تحلیل‌های ذهنی در مغز زبان‌آموز بیشتر صورت می‌پذیرد؛ برای مثال واژه «خوراک»، در زبان فارسی بر هر نوع خوردنی اطلاق می‌شده است، اما امروز آن قدر دامنه دلالت و مدلول این واژه محدود شده که فقط بر نوع خاصی از خورش که مرکب از گوشت، سیب‌زمینی، هویج و ... است، اطلاق می‌شود. در واژگان قرضی عربی، کلمه «قول» در زبان عربی به معنای سخن و گفتار است؛ حال این که در زبان فارسی، تنها به معنی «سخن همراه با عهد» بکار می‌رود. در واقع به دلیل نیاز به نامیدن یک مفهوم جدید در زبان فارسی، معنای آن تخصیص پیدا کرده است. تعداد زیادی از واژگان فارسی به زبان عربی رفته‌اند و در آن واژگان نیز تحولات آوایی و معنایی بسیاری به وجود آمده است و انواع گونه‌هایی که برای تحول معنا ذکر کرده یا خواهیم کرد، در آن‌ها اتفاق افتاده است؛ برای مثال در حوزه کاهش معنا می‌توان به واژه‌های فارسی آباچی، پاپوش و ... در عربی عراق اشاره کرد. واژه «آباچی» در فارسی، به معنی همشیره، خواهر، آجی و باجی کاربرد داشته و هنگام انتقال به زبان عربی عراقی به صورت «بابوج» تحول یافته و معنای خواهر بزرگ، بزرگترین خواهر و خواهرها را به خود گرفته و در معنای عام آن تخصیص یا کاهش صورت پذیرفته است. از این نوع است واژه «پاپوش» که در فارسی معنی کفش؛ کفش راحتی مخمل مزین به پراک‌های طلا و دانه‌های الماس بدلی که تا یک قرن پیش، زنان ایرانی در داخل منزل آن را به پا می‌کردند و (هنوز هم در بعضی از مناطق جنوبی ایران رایج است (فرهنگ فارسی معین، ذیل پاپوش). این واژه در انتقال به زبان عربی عراق، تحول آوایی یافته و معرب شده و به صورت «بابوج» به کار رفته و نیز معنای نوعی از کفش‌ها که زن‌های پیر و ثروتمند بغداد می‌پوشیدند و عوام نعلین می‌پوشیدند و جمع آن (بوابیج) است. همچنین به کفشی که آخوندها می‌پوشند، (بابوج) می‌گویند.

جدول ۲. تخصیص یا کاهش معنایی برخی واژگان دخیل عربی در زبان فارسی

واژه دخیل	معنی اصلی (عربی)	معنای تخصیص یافته در فارسی
استیضاح	توضیح خواستن درباره امری	توضیح خواستن نمایندگان مجلس از وزیری در مورد مطلبی
بلوغ	رسیدن به همه چیز	رسیدن به سن رشد
غَسال	شوینده	شوینده مرده
قاری	خواننده و قرائت کننده هر چیز	قرائت کننده قرآن
مجتمع	جامعه	واحدهای مسکونی

جدول ۳. تخصیص یا کاهش معنایی برخی واژگان دخیل فارسی در زبان عربی

واژه فارسی	معنی واژه به فارسی	تلفظ در عربی	آوانگاری به عربی	معنی واژه به عربی
بافته bāf-t-a	۱-تابیده شده، به هم پیچیده شده؛ منسوج ۲-پارچه	(بافته)	bāf-t-a	پارچه‌ای از پنبه سفید.
دخمه daxma(-e)	۱-سردابه‌ای که جسد مردگان را در آن نهند. ۲-صندوقی که جسد مرده را در آن نهند. ۳-گورستان زردشتیان.	(وخمه)	waxma	جای گرم و پر رطوبت مانند زیر زمینی که گرم باشد یا رطوبت و بخار زیاد دارد.
ارابه arāba	بارکش، گاری، گردونه‌ای که از چوب سازند و بر آن بار کشند.	(عربانه)	arābāna	و همچنان به درشکه و کالسکه گویند.
ایوانه Eyvān	معرب، از فارسی؛ ۱-صفه، پیشگاه اتاق ۲-بخش مسقف از ساختمان که جلوی آن باز است و در و پنجره ندارد، مشرف به حیاط است.	(ایوان- دیوان)	dywān- eywān	جای گرد آمدن عشاير عرب. شاید این لغت از خود کلمه «دیوان» اخذ شده باشد. دیوان در قدیم به معنی اداره و وزارت خانه بوده.

۵. ۴. تغییر معنا و مدلول

در این حالت، وام‌واژه‌های عربی در معنایی کاملاً متفاوت و مختلف از معنای اولیه خود در عربی بکار گرفته می‌شوند؛ به عبارت دیگر این گروه از واژه‌ها که شاید بتوان گفت، بخش اعظم وام‌واژه‌های عربی در فارسی را شامل می‌شوند و از پربسامدترین واژه‌های عربی در فارسی به‌شمار می‌آیند، کاربردشان در زبان فارسی به گونه‌ای دچار تغییر و تحول معنایی شده که دلالت‌های معنایی آن‌ها در فارسی از مفهوم اصلی این کلمات در زبان عربی بسیار فاصله گرفته‌اند. به این مفهوم (تغییر کلی) گفته می‌شود؛ در حالی که اگر تغییر مفهوم از معنا به کلی به صورت کامل جدا نشود، تغییر جزئی نامیده می‌شود. برای مثال؛ کلمه «ادویه» در زبان عربی به معنی «داروهایست»؛ حال این که در زبان فارسی به معنای «چاشنی‌های غذا» محسوب می‌شود. یادگیری و به‌خاطر سپردن این دسته از لغات توسط زبان‌آموز، به دلیل تداخل زبان مادری، به نظر مشکل‌تر از سایرین است.

جدول ۴. تغییر معنای برخی از واژگان دخیل عربی در زبان فارسی

واژه دخیل	معنی اصلی (عربی)	معنای تغییر یافته (فارسی)
ادویه	داروها	چاشنی‌های غذا
ارشاد	صاحب تجربه برای هدایت مردم	بزرگتر، مسن‌تر، ارشد اولاد
استعفا	از گناه درگذشتن	کناره‌گیری کردن
اصلاح	درست کردن، آشتی کردن	تراشیدن و پیراستن مو
التفات	روی برگرداندن	توجه کردن
بحث	پژوهیدن	جر و بحث کردن
تمایل	تلو تلو خوردن	داشتن میل و رغبت
خسیس	فرومایه	تنگ‌چشم
دغدغه	قلقلک دادن که باعث خنده شود	ترس، نگرانی و پریشانی فکر
سانحه	فرصت فراهم شدن، فرصت مبارک	واقعه و حادثه‌ای ناگهانی و بد
شاطر	زیرک، باهوش، چابک و ماهر	آنکه در نانوایی نان را به تنور می‌زند
قرار	تصمیم گرفتن، قطعنامه، مصوبات	زمان یا مکان ملاقات
قشر	پوست هر چیز	گروهی از مردم
کثیف	متراکم، انبوه و در هم پیچیده	آلوده به مواد مضر، چرک

واژه‌های بسیاری از زبان فارسی به زبان عربی نفوذ کرده‌اند که گاه بدون تحول در آوا، گاه بدون کوچکترین تغییری در معنا و گاه با ارتقا، تنزل، توسیع و یا تخصیص در زبان عربی بکار رفته‌اند و امروزه نیز در زبان عربی به‌صورت زنده و پویا کاربرد دارند. از این دست‌اند واژه‌های (آب‌بندی، آبگیر، ابریشم، آلو، اجاق، بازار، باغچه، بخشش و ...).

جدول ۵. تغییر معنای برخی از واژگان دخیل فارسی در زبان عربی

واژه فارسی	معنی واژه به فارسی	تلفظ در عربی	آوانگاری به عربی	معنی واژه به عربی
آلوبالو ālū-bālū	(آلبالو)	(آلوبالو- البالو) (شرت آلبالو)	ālū-bālū	نوعی شربت که از این میوه با شکر ساخته می‌شود.
برشته bereš-ta	۱- بریان شده ۲- تف داده، بو داده	(برشته)	boryol	قطعه‌های بسیار ریز که با دندان تکه تکه شده.
روزنامه rūz-nāma(-e)	دفتری که در آن شرح وقایع روزانه دربار شاهان و غیره را می‌نوشتند.	(روزنامه)	roznāma	تقویم سال و ماه و روز

۵.۵. تنزل و ترقی معنا

در تنزل معنایی، مفهوم مثبت و پسندیده کلمه، منفی و ناپسند می‌شود. در این فرایند، گاه مفهوم کلمه‌ای به دلیل برجسته‌تر شدن برخی از ویژگی‌هایش، پست و نامطلوب‌تر از گذشته (در اینجا زبان مبدأ) می‌شود. گاه نیز اطلاق این کلمات بر تابوهای اجتماعی، باعث تنزل معنایی آن‌ها از آنچه پیشتر در زبان مبدأ بوده است، می‌شود (Amini, 2015, p.101). تنزل معنایی، از عمده‌ترین گونه‌های تغییر معنی عاطفی و در تقابل با ترقی معنایی است که برخلاف ترقی، گذر معنی عاطفی را به بار منفی می‌کشد. تنزل معنایی، به استاد آموزش زبان کمک خواهد کرد تا اختلافات و شباهت‌های معنایی واژه میان زبان عربی و فارسی را توضیح دهد. در مقابل ترقی معنایی؛ به معنای تغییراتی است که به صورت غیرصریح صورت می‌گیرد. به فرایند تغییر معنی به سمت مثبت در گذر زمان گفته می‌شود که طی آن، مفهوم جدید آن کلمه نسبت به مفهوم پیش‌تر آن مورد قبول‌تر و محبوب‌تر می‌شود که به ادبی‌تر شدن بسیاری از واژگان کمک می‌کند. (همان: ۱۰۰).

جدول ۶. نمونه‌های واژگان دخیل عربی در فارسی که ارتقا یا تنزل معنا یافته‌اند

واژه دخیل	معنای اصلی (عربی)	تزل و ترقی معنایی در فارسی
استثمار	استفاده کردن و مورد بهره‌کشی مردم قرار گرفتن	بهره‌کشی و سوءاستفاده از دیگران (تنزل)
تجاوز	عبور کردن	تعدی نامشروع (تنزل)
توطئه	سپردن، آماده نمودن، نرم کردن و نرم گردانیدن، مقدمه‌چینی و زمینه‌سازی تکرار قافیه در شعر	زمینه‌سازی و تبانی کردن برای وصول به هدف خیانتکارانه، دسیسه (تنزل)
زهر	شکوفه هر گل	ماده سمی، ماده کشنده (تنزل معنایی)
کثیف	(کسیف) متراکم، انبوه و در هم پیچیده	آلوده به مواد مضر، چرک (تنزل معنایی)
مزخرف	نقش‌ها و تصاویری که با طلاکاری آراسته شده است	سخن دروغ، بیهوده و ناپسند، سخن بی‌پایه، انسان پست و فرومایه (تنزل معنایی)
میمون	مبارکی و سعادت	نام حیوان (تنزل معنایی)
انقلاب	کودتا، شورش، عصیان	تغییر و دگرگونی، قیام علیه حکومت فاسد (ترقی معنایی)
رعنا	زن گستاخ، دراز و احمق	خوش قد و قامت (ترقی معنایی)
نصاب	گماشتن کسی به کاری یا شغلی. امروزه به معنای حيله‌گر و کلاه‌بردار است	کسی که کارش نصب وسایل خانه است (ترقی معنایی)

۵. ۶. ارتقا

جدول ۷. نمونه‌های واژگان دخیل فارسی در عربی که ارتقا یا تنزل معنا یافته‌اند

واژه فارسی	معنی واژه به فارسی	تلفظ در عربی	آوانگاری به عربی	معنی واژه به عربی
چالش čāl-eš	زد و خورد، جنگ و جدال	(چالش)	Yačāleš	سعی و کوشش با سختی و (یچالش) فعل مضارع، یعنی نهایت سعیش را می‌کند، چالش می‌کند.

۵. ۷. تنزل معنایی

جدول ۸. نمونه‌های واژگان دخیل فارسی در عربی که ارتقا یا تنزل معنا یافته‌اند

واژه فارسی	معنی واژه به فارسی	تلفظ در عربی	آوانگاری به عربی	معنی واژه به عربی
بخشش baxš-eš	داد، دهش، انعام، هدیه	(بخشیش)	boxūr-dān	انعامی که به شاگرد می‌دهند و مضارع آن (یبخشش) است به معنی ضرب‌المثل فارسی (از کیسه خلیفه می‌بخشد).
پخته pox-ta	آنچه با آتش پزند تا در خور استفاده گردد، آنچه با آتش گرم و نرم و قابل خورده شده طبخ شده؛ مق‌خام، نپخته.	(پخته)	pox-ta	(ه. م) و به معنی خسته و کوفته آمده. در کنایات آمده (فلان عقله صایر پخته)؛ یعنی کم عقل شده.
پرهیز Parhīz	نخوردن بعضی غذاها و مشروبات به دستور طبیب، احتماء، رژیم؛ مق‌ناپرهیزی.	(پهریز)	pahrīz	در کنایات آمده: (لسانه مو پهریز) به معنی زبان درازی است.
سرسری sar-sar-ī	۱- کار بی تأمل، سطحی. ۲- بیهوده و نسنجیده: سخن سرسری. ۳. فرومایه.	سرسری	sar-sar-ī	شخص بی‌حیا و فرومایه، از الفاظ نا سزا گفتن.

۵. ۸. فهم معنای واژه، عامل مؤثر در یادگیری زبان دوم

درک واژه، از جمله عواملی است که می‌تواند در فرایند زبان‌آموزی نقش بسزایی داشته باشد. از این رو، تداخل واژگان عربی در زبان فارسی به‌عنوان یک مسأله از جنبه‌های مختلف قابل بررسی است؛ چرا که بررسی

چگونگی و میزان تأثیر آن در یادگیری فارسی بین عرب‌زبانان می‌تواند در بهبود فرایند آموزش و یادگیری، هم برای مدرسان و هم برای فارسی‌آموزان راهشگا باشد؛ از این رو، خطای زبان‌آموز اجتناب‌ناپذیر است. بنابراین در امر آموزش باید به برخی نکات توجه کنیم؛ از جمله میزان فراوانی خطاهای زبانی، ارتباط خطاهای زبانی در دو سطح آموزش زبان (در سطح پیشرفته و پایه)؛ ارتباط خطا و الگوهای مادری زبان‌آموز و آشکار کردن نسبت خطاهای واژگان دخیل در بافت زبانی. دانستن هر یک از این نکات، به‌واقع استادان را در ایجاد ارتباط علمی و مؤثرتر زبان‌آموز و انتقال بهتر مفاهیم زبانی به آنان یاری خواهد کرد. استادی که می‌داند چه خطاهایی ناشی از انتقال زبان به زبان دیگر و به چه دلیل بیشتر مرتکب خطاهای کاربرد واژه در جای خود می‌شود (Vafayi, 2013, p.49).

۵. ۸. ۱. اهمیت تکنیک استفاده از وام‌واژه‌ها در آموزش زبان دوم

انطباق وام‌واژه‌ها، مدت‌هاست توجه آواشناسان را به خود جلب کرده است. داده‌ها نشان می‌دهد که واژه‌های قرضی در زبان فارسی، اصلاحات نظام‌مندی را از این زبان پذیرفته‌اند تا خود را با نظام آوایی و واجی زبان فارسی منطبق نماید. هایمن (۱۹۷۰)، پارادیس و لکاریته (۱۹۹۷) و جیکویز و گوسن هاون (۲۰۰۰)، بیان داشته‌اند که در ارزیابی شباهت میان درون‌داد (واژه در زبان مبدأ) و برون‌داد (واژه در زبان مقصد)، شاهد تغییرات آوایی و یا واجی در زبان میزبان بوده‌اند. این امر، خود مؤید اعمال پدیده انطباق در زبان مقصد است. زبان‌های خانواده سامی و عربی، بسیاری از واژگان خود را از طریق زبان فارسی گرفته‌اند. واژه‌های فارسی دری که قبل از اسلام تا امروز، در زبان عربی راه یافته و مورد استفاده قرار گرفته‌اند، به دو بخش تقسیم می‌گردند: ۱. دخیل ۲. معرب.

واژه‌های دخیل؛ مانند واژه‌هایی هستند که به همان شکل اصلی و نخستین خود؛ یعنی بدون کاسته شدن و یا افزوده شدن واج یا حرفی، وارد زبان عربی شده و بکار گرفته شده‌اند؛ مانند: آیین، آخور، انبیق، ایوان، بازار، بلور، بخت، بند، بندر، بیمارستان، تخت، تخت روان، خان، خوان، دربان، در بند، درویش، دفتر، دفتردار، دکان، دهقان، دهلیز، دوشک، دیدبان، دیوان، زبرجد، زمرد، زنجیر، ساده، سردار، سرسام، سمند، سنجاب، سندان، شال، شاه، شاهنشاه، شاهین، فرمان، قند، قهرمان، کباب، لیوان، مرزبان، مومیاء، میدان، نای، نرد، نسرین، هاون، هزار، همایون، یاسمین و ... (برخی از این واژگان در عربی امروز کاربرد دارد ولی تعدادی قدیمی است و در کتب قدیمی و فرهنگ‌های لغت عربی یافت شد که در دهه‌های اخیر کاربرد ندارد).

واژه‌های معرب: تعریب، یک ابزار برای تبدیل آواهای غیر عربی و راه دادن واژه‌های غیرعربی به زبان عربی است. از آنجا که فارسی‌زبانان ایران، خط نسخ عربی را برای ثبت و ضبط زبان فارسی بکار گرفتند؛ اما به دلیل

نبودن نویسه لازم برای ضبط آواهای فارسی در خط عربی و نیز تلفظ واژه‌های فارسی بر اساس نظام آوایی زبان عربی، تعداد بسیار زیادی کلمه در زبان فارسی و عربی از اصل فارسی به‌وجود آمد به نام «کلمه معرب». این کلمات، واژه‌هایی هستند که در اثر فرایندهای واجی گوناگون و با افزوده شدن (درج) یا کاسته شدن (حذف) و به‌ویژه تبدیل یک واج به واج دیگر (ابدال)، تغییر پذیرفته و با نظام واجی و آوایی زبان عربی هماهنگ شده و مورد استفاده قرار گرفته‌اند. بومی‌سازی واژه‌های فارسی در زبان عربی به چند طریق صورت گرفته است.

۱. جایگزینی /h/ ناملفوظ با /q/ عربی؛ مانند الیملق، السنبوسق، الباذق، الباشق، الشهدانق که در اصل یلمه، سنبوسه، باده، باشه و شهدانه بوده‌اند. /ag __ a(h) __ e (h)/ __ / (a) q/

۲. جایگزینی /p/ با /b/؛ مانند: البابوج، البرکار، البرواز، البلاس، البوز، بهلوان، که در اصل پاپوش، پرکار، پرواز، پلاس، پوز و پهلوان بوده‌اند.

۳. جایگزینی /p/ با /f/؛ مانند الفرجار، الفتیل، الفرائق، الفزند، الفستق، که در اصل پرگار، پتیل، پروانه، پرند و پسته بودند.

۴. جایگزینی /ʃ/ با /s/؛ مانند: البنفسج، المسک، السكر، الدرخص و السروال که در اصل بنفشه، مشک، شکر، درفش و شلوار بوده‌اند.

۵. جایگزینی /d/ فارسی معیار با /θ/؛ مانند: الساذج، الاستاذ، الباذنجان، الفالودج، الفولاذ که در اصل ساده، استاد، بادنجان، فالوده و فولاد هستند. واج گونه /θ/ در فارسی دری به تلفظی مشابه /ذ/ عربی وجود داشته که در فارسی معیار امروز به واج /d/ بدل شده است. این واج‌گونه دیگر در فارسی وجود ندارد و واج /θ/ عربی اکنون /z/ تلفظ می‌شود.

۶. جایگزینی /t/ با /ʔ/؛ مانند: الاسطوانه، الطابق، الطازج، الطالسان، الطبر که در اصل فارسی استوانه، تابه، تازه، تالسان و تبر بوده است.

۷. جایگزینی /tʃ/ با /s/؛ مانند: الصرم، الضنار، الصنج، الصولجان که در اصل چرم، چنار، چنگ و چوگان بوده‌اند.

۸. جایگزینی /tʃ/ با /dʒ/؛ مانند: الکماج، الدیباچه و الکنجه، که در اصل کماج، دیباچه و کمانچه بوده‌اند.

۹. جایگزینی /k/ با /q/؛ مانند: القفش، القیروان، القلاق که در اصل کفش، کاروان و لک لک بوده‌اند.

۱۰. جایگزینی /s/ با /ʃ/؛ مانند الصرنايه، الصندل که در اصل سرنا و سندل بوده است.

۱۱. جایگزینی /dʒ/ با /z/؛ مانند: اللازورد و الکنز که لاجورد و گنج بوده است.

بنابراین، در انطباق واژه‌های وام‌واژه‌های عربی در زبان فارسی، پربسامدترین فرایند واجی، جایگزینی است؛ چرا که نظام‌های واژه‌ای دو زبان به لحاظ کیفی با هم تفاوت دارند. بنابراین آموزش این نوع واژگان به زبان‌آموزان عرب مؤثر است.

۶. آموزش رسم‌الخط نوشتاری فارسی و طبقه‌بندی واژگان مشترک در حین آموزش واژه

با توجه به همسانی غالب الفبای فارسی و عربی و خط مشترک بین دو زبان، طبیعتاً آموزش فارسی به اعراب نسبت به سایر ملیت‌ها مانند چینی‌ها به مراتب ساده‌تر است؛ اما به دلیل برخی از تفاوت‌های رسم‌الخطی فارسی و عربی، ممکن است مشکلاتی در یادگیری این نوع واژگان برای فارسی‌آموزان عرب پیش آید. بدیهی است که در حین آموزش واژگان، بایسته است که مدرس در حین آموزش حتماً به این قبیل کلمات و نحوه نوشتن آن‌ها دقت ویژه کند.

بی‌تردید، یکی از نقاط قوت در آموزش نوشتاری فارسی به فارسی‌آموزان عرب، اشتراک خط فارسی‌زبانان با عرب‌زبانان می‌باشد. خط فارسی برگرفته از خط نسخ عربی است؛ البته خط نسخی که تاحدودی متناسب با نظام نوشتاری فارسی شده است. همچنین خط نسخ - که قدیم‌ترین اثر بازمانده مکتوب فارسی از آن به قرن چهارم و دوره تکوین زبان فارسی بازمی‌گردد - خود سبب تحولات و فرایندهای بسیاری در زبان فارسی شده است و هنوز در خط فارسی مشکلاتی وجود دارد که نوشتن را برای فارسی‌آموزان با دشواری مواجه می‌سازد؛ بخصوص املای تاریخی کلماتی؛ چون خواهر، خورشید، خواب و ...

در ابتدای پذیرش این خط از سوی ایرانیان، مشکلات عدیده‌ای وجود داشت که برخی از آن‌ها به مرور ایام مرتفع شد، اما برخی دیگر همچنان برجاست. از مشکل‌ترین آن‌ها، می‌توان عدم وجود نویسه یا حرف برای آواهای فارسی دانست؛ یعنی ایرانی‌ها نمی‌دانستند که در ابتدای استفاده از خط نسخ برای نظام نوشتاری فارسی، برای ضبط کلماتی که آواهای آن‌ها فارسی بود، چگونه عمل کنند؛ آن‌ها را با چه نویسه‌ها و حروفی بنگارند. نبود نویسه در خط نسخ عربی برای آواهای فارسی، منجر به تحولات آوایی و حتی بتدریج معنایی بسیار حساس و مهم شد و واژگانی چون «زنجان»، «جوجه»، «آغوش»، «دوزخ» و «دشوار» از این رهگذر پدید آمده‌اند که با اصل فارسی خود تفاوت دارند. به نظر و بهتر است بگوییم، به قطع کلمات معرب تحت تأثیر همین مشکل یاد شده در واژگان فارسی عربی شده به وجود آمده است.

ایرانی‌ها از قرن هشتم به بعد، آن هم نه هم‌زمان، اقدام به ساخت و وضع نویسه‌ها و حروفی برای آواهای خاص فارسی چون (پ/چ/ژ/گ) کردند؛ حتی نویسه (گ) در پایان عصر قاجار وضع شد. علی‌ای حال، سخن در حقیقت و چیستی خط و نقش مهم آن در آموزش زبان و حتی زبان‌کاوی، مقاله و پژوهشی مستقل می‌طلبد. برخی از واژه‌های عربی هستند که در زبان فارسی بکار می‌روند، اما شکل نوشتاری خود را حفظ

نکرده‌اند. این واژگان بهتر است، در بخشی جداگانه (با توضیح قاعده فارسی) یا با روشی بهتر؛ مثلاً در حین آموزش معنای واژه توسط مدرس، نوشته شوند و هم‌زمان به زبان آموزان آموزش داده شود تا تفاوت نوشتاری باعث خطا در زبان مقصد (فارسی) نشود و در مراحل تکمیلی در مهارت نوشتن و نگارش، شکل غلط نوشتاری ناشی از خطای درون‌زبانی (حاصل از زبان مادری) به‌طور عادت در حافظهٔ زبان‌آموز نماند. بنابراین آموزش بخش نوشتاری واژگان مشترک علاوه بر یادگیری واژه و مهارت خواندن، برای مهارت نوشتن بسیار مهم است. با عنایت به مطالبی که ذکر شد، دسته‌ای از واژگان عربی را برمی‌شمیریم که در فارسی، شکل نوشتاری آن‌ها تغییر یافته و یا برخلاف قواعد عربی جمع بسته می‌شوند:

۱. حذف همزه آخر کلمه: انبیا (انبیاء)، اولیا (اولیاء)، انقضا (انقضاء) و ...
 ۲. تغییر شکل (تای گرد عربی) به (ت): اکثریت (اکثیریّه)؛ استراحت (استراحه)
 ۳. تبدیل همزه به یاء: طباطبایی (طباطبائی)، التیام (التنام)، اعطای جوایز (اعطاء جوائز)، ابتدایی (ابتدائه)، جایز (جائز)
 ۴. جمع برخلاف قواعد زبان عربی: رسومات، احوالات، امورات، حبوبات، حوادث، شوونات، عیوبات، لوازمات، انتظامات، انتشارات، انحصارات، اشتباهات، تدارکات، تزریقات، دخانیات، روحیات، مزخرفات.
 ۵. تبدیل الف مقصور به الف ممدود: مأوا (مأوی)، مبتلا (مبتلی)، متوفا (متوفی)، منتها (منتهی)، معما (معمی)، محتوا (محتوی)، مولا (مولی).
 ۶. تغییر شکل نوشتار: قرائت (قراءه)، جرئت (جرأه)، خطا (خطأ)، سؤال (سؤال)، لیکن (لکن)، مبتدی (مبتدیء)، ملافه (ملحفه)، مورخ (مؤرخ)، موقت (مؤقت).
- بنابراین دانستن این نکات برای زبان‌آموز از همان سطوح پایین زبان‌آموزی ضروری است. مدرسان زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، در کنار آموزش واژه و مهارت خواندن، برای بهبود مهارت نگارش باید به آموزش نکات مربوط به خط فارسی نیز بپردازد.

از مشکلات عرب‌زبانان در یادگیری فارسی این است که در خط فارسی برای بیان واج‌های خاص زبان فارسی، علامتی در خط عربی پیش‌بینی نشده است (گ، چ، پ، ژ). همچنین برخی علامت‌ها در خط عربی وجود دارند که ویژهٔ واج‌های زبان عربی هستند و در زبان فارسی، واجگاهی برای آن‌ها وجود ندارد؛ مانند «ث، ص، ح، ذ، ض، ط، ع». این واج‌های خاص تنها در نوشتار ظاهر می‌شوند و در زبان فارسی تلفظ نمی‌شوند؛ بنابراین آن دسته از واج‌های عربی که در فارسی واجگاهی برای آن‌ها ایجاد نشده است و در نظام واجی این زبان وجود ندارند؛ همچنان در خط تازه (فارسی امروز) باقی می‌مانند، اما به‌گفتار راه نمی‌یابند و تلفظ نمی‌شوند؛ یعنی در گویش زبان فارسی تبدیل به واج‌های دیگر می‌شوند. این نیز از مشکلات تلفظ و گفتار

زبان‌آموزان عرب است. به این ترتیب، کلمات قرضی که به‌همراه واج‌های اصلیشان به زبان فارسی راه یافته‌اند؛ به‌گونه‌ای متفاوت با تلفظ عربی آن ادا می‌شوند (گوش مفرس).

۶.۱. تزامم معنایی عامل تداخل زبانی:

برخی از واژگان مشترک فارسی و عربی، با حفظ شکل نوشتاری، اما تغییر مدلول و گسترش معنا در زبان فارسی تحول یافته‌اند. زبان‌آموزان عرب به این نوع کلمات، تحت عنوان «واژگان مزاحم» لقب داده‌اند. این واژگان، در نگاه اول ظاهراً آشنا هستند، اما فارسی‌آموزان عرب بیشترین میزان اشتباه در کاربرد واژه را در این دسته از کلمات دارند و روند و تسریع یادگیری این واژگان حتی در مقایسه با واژگان کاملاً فارسی بسیار کندتر است.

زبان‌های جهان، از واژه‌ها و اصطلاحات زبان‌های دیگر استفاده می‌کنند؛ به‌طوری که در جهان، زبان پاک و خالی از لغات بیگانه وجود ندارد. تداخل زبانی را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: ۱. تداخل واجی. ۲. تداخل واژگانی. ۳. تداخل نحوی.

تداخل زبانی یا انتقال میان‌زبانی، نوعی انتقال خودکار و غیرارادی از ساختمان زبان اول بر سطح ساختاری زبان خارجی، به‌علت تداخل در عادت‌هاست و هنگامی می‌توان به وجود تداخل زبان اول با زبان خارجی پی برد که بتوان مسیر خطاهای زبان‌آموزان را تا رسیدن به منشأ این خطاها که در زبان اول وجود دارد، تعقیب کرد اگرچه زبان‌شناسان بر اجتناب‌ناپذیری تداخل اتفاق نظر دارند، اما برخی این پدیده را مثبت ارزیابی می‌کنند و آن را آشنایی با زبان مادری می‌دانند. برخی نیز آن را عامل بازدارنده یادگیری به شمار آورده‌اند؛ لذا با توجه به اختلافات مذکور، تداخل را به تداخل مثبت و تداخل منفی تقسیم کرده‌اند. تداخل مثبت زمانی اتفاق می‌افتد که زبان اول باعث سهولت یادگیری زبان دوم شود و در تداخل منفی بالعکس، زبان اول موجب تأخیر و مانع یادگیری زبان دوم می‌گردد.

به علت تداخل واژگانی زبان عربی به زبان فارسی و تشابه واژه‌ها با هم، هنگام ترجمه بیشتر زبان‌آموزان دچار اشتباه می‌شوند. درست است که واژه دراصل از زبان عربی گرفته شده‌اند، ولی در زبان فارسی معنای دیگری دارند. مثال: علی شاطر است. در زبان عربی به‌معنای (زرنگ) و در زبان فارسی، معنای (نانوا) دارد. در این صورت، به‌علت تشابه واژگان، زبان‌آموزان دچار خطا در درک و فهم واژه می‌شوند (تداخل منفی). در صورت تداخل مثبت، خود واژه در زبان مبدأ، مفهوم و دلالتی دارد و در زبان مقصد هم همان مفهوم را دارد؛ مثلاً: «عاشق» در زبان عربی و فارسی یک مفهوم دارد و زبان‌آموزان دچار خطا نمی‌شوند. بنابراین تداخل واژگانی دو دسته است: ۱. واژگان دخیل تحول نیافته در حوزه بافت و معنا. ۲. واژگان دخیل تحول یافته در حوزه بافت و معنا؛ در اولی، این واژه‌ها در عربی و فارسی بر یک مصداق یا مدلول دلالت دارد. مثال: صبر،

قوی، زکات، شهرت، توفیق. بنابراین بعضی از واژگان عربی که در فارسی داخل شده‌اند، با همان معنی و مدلول رایج در زبان عربی، در زبان فارسی هم استفاده می‌شوند و در آن‌ها تغییر معنایی ایجاد نشده است؛ لذا کاربرد این واژگان در تولید محتوای آموزشی برای زبان‌آموزان عرب تأثیر مثبت دارد؛ مانند کلمه «صبور» که در عربی به معنای شکیبیا و در فارسی همان معنا را دارد و گروه دوم، کلماتی هستند که هنگام انتقال به زبان فارسی، معنای آن‌ها کاملاً متحول شده است؛ مانند: کلمه «خسیس» که در عربی به معنای «فرومایه» است و در فارسی به معنای «تنگ‌چشم».

۶.۱.۱. تغییرات کاربردی برخی از وام‌واژگان عربی در زبان فارسی

تعداد قابل توجهی از واژگان عربی که به زبان فارسی وارد شده‌اند، هنگام بررسی‌های معناشناختی و ریشه‌شناختی و در مراجعه به فرهنگ‌های لغت عربی، درمی‌یابیم که با همان معنا و مفهوم مستعمل رایج در زبان عربی به فارسی آمده‌اند و ایرانیان، آن‌ها را با همان معنا بکار برده‌اند، اما به مرور زمان با تحولات سیاسی، اجتماعی و با آمدن حکومت‌های مختلف، کاربرد، دلالت و معنای آن‌ها دگرگون شده است و مفهوم تازه‌ای یافته‌اند و با بافتی جدید و متناسب با فرهنگ ایرانی، معنایی به خود گرفته‌اند که در عربی با آن معنی بکار نرفته‌اند. در این راستا، نکته‌ای که نباید فراموش کرد، مبنای چندمعنایی واژگان بر شالوده وجود معانی متعدد بر الفاظ وضع شده است؛ زیرا تا وجود معانی متعدد برای یک واژه فرض نشود، زمینه‌ای برای صحبت از چندمعنایی فراهم نخواهد بود (سیدی، ۱۳۹۰: ۴۴). تعدادی از واژگانی که پس از ورود به زبان فارسی دچار تحول معنایی شده‌اند و در این پژوهش به‌طور خاص مورد سنجش قرار گرفته‌اند، عبارتند از:

آتیه: اسم در زبان فارسی به معنای آینده؛ «باید به فکر آتیه هم باشی»، اما در عربی «آتیه» صفت است و به معنای «خواهد آمد» (ان الساعة آتیه اکاد اخفیهها) (طه - ۱۵)

آداب: در فارسی اسم جمع: ادب. قاعده‌ها. رسم و رسوم رایج. اما در عربی: «آداب» جمع (ادب) است. و در زبان امروز عربی به تاریخ و جغرافیا و فلسفه و ... هم گفته می‌شود. دانشکده ادبیات: کلیه الآداب.

اتفاق: در زبان فارسی اسم، جمع: اتفاقات. به معنی پیشامد، رویداد ناگهانی. و در عربی؛ اتفاق به معنای موافقت کردن چند نفر یا گروهی در مورد چیزی است و در عربی امروز به معنای قرارداد به کار می‌رود.

اجازه: در زبان فارسی اسم. جمع: اجازات. حقی که یک مقام برای انسجام دادن کاری به دیگری می‌دهد. (اجازه شرکت در امتحان) در عربی: به معنی مرخصی (أخذَ الموظفِ اجازة) یا مدرک دانشگاهی (لیسانس).

ارزاق: در فارسی؛ اسم. جمع (رزق) به معنای خوار و بار، روزی‌ها. در عربی رزق به معنی: هرچیزی که به سود انسان باشد چه زرع و چه غیر از آن. واژگانی مانند: اسباب، تکلیف، حامل، حوصله، روضه، سیاره، حشیش، صحت، طلاب، فضول و ورق هم از این دسته هستند.

۷. تفسیر داده‌ها

اگر مدرس در کلاس درس و تولید محتوای درسی، در متن انتخابی یا تولیدی، از واژگان مشترک فارسی و عربی استفاده کند، به پیشرفت آموزش زبان فارسی کمک شایانی می‌کند؛ چون زبان آموز عرب، هم با واژگان عربی آشناست و هم با واژگان فارسی که به مرور زمان به زبان عربی راه یافته‌اند. نکته مهم این که در آموزش زبان دوم، «واژه» اساس آموزش است. همچنین ما در میان مجموعه واژگان، واژگان پایه (عمومی) و پربسامد و واژگان تخصصی‌تر داریم. اگر از میان این مجموعه، میانگینی از واژه‌ها انتخاب شوند که همه زبان‌آموزان آن را بفهمند و کاربردی و پربسامد باشند، در نتیجه دایره واژگان ضروری در سطح مبتدی و میانی مشخص می‌شود. واژگان پایه، در تقابل با واژگان غیرپایه یا حاشیه، واژه‌های محدودی هستند که بسامد بالایی دارند و در عین حال، بیشترین مقاومت را در برابر جایگزین شدن با واژه‌های دیگر نشان می‌دهند. کاربران زبان احتیاج به منبعی (واژگان پایه‌ای) دارند تا بتوانند ساده‌سازی کنند و به شیوه‌ای آسان و اساسی، با موقعیت‌ها و بافت‌های خاص ارتباط برقرار کنند.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند که بسیاری از واژه‌های پایه و پربسامد، اتفاقاً همین واژگان مشترک هستند. همچنین در سطوح میانی و ابتدایی، بهتر است که بیشتر روی افعال مشترک همراه با آموزش حروف اضافه آن‌ها تأکید کنیم و سپس به انواع دیگر کلمه بپردازیم؛ چرا که در زبان فارسی، افعال از اهمیت بسیاری برخوردارند.

اگر ما در آموزش زبان فارسی، محتوای آموزشی خود را در کلاس درس و محتوای درسی، بر پایه متن‌هایی بگذاریم که شاکله این متن‌ها یا دایره واژگانی‌شان، واژگان آشنا برای زبان آموز عرب باشد؛ چه این واژگان عربی باشند؛ یعنی در زبان مادری (مبدأ) زبان آموز وجود دارند و چه از واژگان فارسی باشند که به‌عنوان وام‌واژه، از فارسی به عربی راه جسته باشند، به‌مراتب کار آموزش و آموختن آسانتر می‌گردد.

وامواژگانی که در پی معرفی آن‌ها در این پژوهش هستیم، دارای اقسام زیرند:

واژگانی که بدون هیچ تحول معنایی وارد زبان فارسی یا عربی شده‌اند که نمونه‌ها را نام بردیم؛ اما این واژگان ممکن است در آواهایشان تحولاتی رخ داده باشد؛ به این دلیل که بعضی از آواهای فارسی در عربی وجود ندارند و اعراب این کلمات را معرب کرده‌اند.

برخی دیگر، واژگانی هستند که از عربی به فارسی آمده‌اند و ما فارسی‌زبان‌ها در آواهای آن‌ها تحول ایجاد کرده‌ایم؛ ولی معنا همچنان ثابت است؛ مانند مکالمه که اصلش، مکالمه است. در این گونه تحولات، معنا تغییری نکرده است.

بخش عظیمی از واژگانی که از فارسی به عربی وارد شده‌اند و یا بالعکس از عربی به فارسی، دستخوش تحول شده‌اند؛ یعنی بار معنایی شان تغییر کرده است، چند نوع هستند:

تعدادی از آن‌ها، وقتی واژه‌ای که معنایی برای آن‌ها وضع می‌شود و به مرور زمان معانی دیگری را می‌پذیرند، تمام این معانی، مدلول‌های اولیه هستند، اما ممکن است تغییری اندک در معنا و مفهوم آن‌ها ایجاد شده باشد. این نوع از واژگان، با همه آن مدلول‌ها و مفاهیم، به زبان عربی رفته و یا از عربی به فارسی آمده‌اند و اکنون تمامی این معانی در زبان عربی یا فارسی وجود دارند و زبان‌آموز با همه این معانی آشناست؛ لذا بهتر است در سطوح میانی بر آموزش این نوع واژگان تأکید بیشتری کنیم؛ چراکه معنای این واژگان عربی در زبان فارسی کاهش یافته و صرفاً بر معنای خاصی دلالت می‌کنند و چون معنی تخصیص یافته، جزو معانی اولیه واژه در زبان عربی است؛ پس یادگیری آن برای زبان‌آموز عرب آسان است. این نوع واژگان را به زبان‌آموران سطح میانی به راحتی می‌توانیم آموزش دهیم.

اما واژگانی که مشکل‌تر هستند و تحول زبانی آن‌ها همراه با تغییر معنا و مدلول بوده است، واژگانی هستند که بر یک معنای خاص دلالت می‌کنند؛ ولی این معنا، جزو معانی اولیه واژه نبوده و ایرانی‌ها این معنی را بر آن حمل کرده‌اند. بنابراین برای زبان‌آموز، واژه جدیدی است که ممکن است منهای آن هیچ ارتباطی با معنای اولیه نداشته باشد. درک این واژگان برای زبان‌آموز دشوار است؛ به دلیل این که چون اصل واژه عربی است، پس زبان‌آموز در تلفظ آن مشکلی ندارد؛ اما معنی را درک نمی‌کند. بر این اساس، آموزش این واژگان به سطوح بالاتر اختصاص داده می‌شود و آخرین دسته، آن‌هایی هستند که معنای جدید و فعلی، هیچ‌کدام جزو معنای اولیه واژه نبوده و در فرهنگ‌ها هم نیامده است؛ اما ارتباط معنایی با معنای اول دارد. این نوع به مراتب ساده‌ترند.

سخن پایانی این که کار مدرس طراحی و ارائه نمونه و مدل است. بهتر است که با استفاده از دسته‌بندی فوق، از ساده به آسان، با استفاده از واژگان پایه و وام‌واژگان متن بسازیم و متون را از سطح پایه و ابتدایی به پیشرفته طبقه‌بندی کنیم و آموزش دهیم. بنابراین واژگانی که دست مایه اصلی تولید متن هستند، وقتی برای زبان‌آموز ساده و آشنا باشند، بهتر آن‌ها را درک می‌کنند و به حافظه می‌سپارند. در نهایت واژگانی که تنزل و ارتقای معنایی پیدا کرده‌اند نیز در سطوح متوسط قابل یادگیری هستند.

۸. نتیجه‌گیری و پیشنهادهای آموزشی و پژوهشی

با توجه به این که آموزش و یادگیری زبان، بر مبنای سه رکن اساسی معلم، زبان‌آموز و محتوای آموزشی است، بر مدرسان آموزش زبان فارسی لازم است، با روش‌های مقایسه‌ای واژگان دو زبان (وام‌واژگان)، از بسامد خطاهای ناشی از تداخل زبان مادری (درون‌زبانی) بکاهند. در زمینه واژه‌شناسی، لازم است ابتدا کلماتی که در هر دو زبان ریشه یکسانی دارند، برای زبان‌آموز مشخص شوند و سپس با توجه به گسترش معنایی، تخصیص، تنزل، ارتقا و تغییر مدلول دسته‌بندی شوند. همچنین به فرایندهای آوایی و واجی؛ مانند ابدال، حذف، جایگزینی و ... که در تحولات زبان اول به فارسی روی می‌دهد، کاملاً توجه کرد. از موارد دیگر می‌توان به وجوه افعال، آواشناسی و طنین کلام اشاره کرد. ارائه فعل‌هایی که در هر دو زبان حروف اضافه یکسانی دارند، تأثیر مثبت دارد.

در این دسته‌بندی و مقایسه دو زبان، معلم باید موارد مشابه را با ذکر مثال از زبان اول و دوم انتخاب کند و به زبان‌آموز نشان دهد. در این حوزه، روش تدریس، محتوای آموزشی و اطلاع مدرس از زبان عربی و بهره‌گیری از آن در حین تدریس، بسیار اساسی است. بنابراین پیدا کردن خطاهای زبان‌آموزان توسط معلم، استراتژی‌های روش تدریس و نحوه ارتباطش با زبان‌آموزان و طبقه‌بندی مطالب در تسریع یادگیری عرب‌زبانان بسیار مؤثر است.

در زمینه واژه‌شناسی و آموزش واژه و نیز تولید محتوای آموزشی، بسیار خوب است کلماتی که در اصل از عربی وارد زبان فارسی شده، برای زبان‌آموزان مشخص شود و از زبان‌آموزان خواسته شود دان‌ها را در جملاتی ساده بیان کنند. در حوزه تغییر معنا (تغییر مدلول) ضرورت دارد که مدرس زبان فارسی، اطلاعات خود را در حوزه معانی واژگان دخیل افزایش دهد تا بتواند اختلافات و شباهت‌های معنایی واژه در دو زبان را نشان دهد و موارد مشابهی از واژگان تحول یافته را از زبان اول (عربی) و زبان دوم (فارسی) انتخاب کند. بنابراین استفاده از روش «طرح مثال» توسط معلم یا حتی خود زبان‌آموز مؤثر است.

میزان خطاهای فارسی‌آموزان در سطح عمومی نسبت به سطح پیشرفته بیشتر است؛ اما بیانگر این حقیقت است که میزان خطاها در سطوح بالاتر کاهش می‌یابد؛ ولی به‌طور کامل از بین نمی‌رود. استادان و مدرسان آموزش زبان فارسی می‌توانند در مرحله یادگیری در طول دوره آموزشی، ابتدا از روش یادگیری غیرمستقیم، بدون نیاز به مطالب و محتوای درسی، واژگان دخیل عربی به فارسی را به فارسی‌آموزان عرب آموزش دهند. همچنین واژه‌های عربی در فرهنگ‌های معتبر عربی و فارسی را مورد بررسی قرار دهند و در کلاس از زبان‌آموزان خواسته شود تا با هر واژه، یک جمله ساده بسازند.

نتایج بررسی‌هایی که از این پژوهش برمی‌آید، به زبان‌آموزان دوره‌های بعد کمک خواهد کرد، هنگام برو شدن با واژه‌های دخیل تحول یافته، برای درک و یادگیری معنای آن‌ها ابتدا آنچه را در مورد این واژه‌ها در ذهن دارند و از زبان مبدأ (عربی) به‌طور ناخودآگاه می‌دانند، به‌طور کلی کنار بگذارند و واژه‌ای را که سال‌ها

با معنای خاص بکار برده‌اند، در زبان دوم؛ یعنی زبان فارسی با معنای متفاوت بیاموزند تا میزان خطاها کم شود و به پیشرفت قابل توجهی برسند.

فهرست منابع:

- ابوالقاسمی، محسن. (۱۳۵۵ ش). *تحول معنی واژه در زبان فارسی*؛ تهران: نشر آبان.
- امینی، ادریس و نیازی، شهریار. (۱۳۹۴). *ماهیت و پیامدهای تحول معنایی واژگان عربی در زبان فارسی*، دو ماهنامه جستارهای زبانی، دوره ۶، شماره ۲، ص ۷۸.
- انوری، حسن. (۱۳۸۱). *فرهنگ بزرگ سخن*؛ تهران: نشر سخن.
- ابن منظور، جمال‌الدین محمد بن مكرم. (۱۲۹۰ م). *لسان‌العرب*؛ لبنان: دارالانوار.
- الزمخشری، جارالله ابوالقاسم محمود بن احمد. (۱۹۹۸ م). *اساس البلاغه*، بیروت: دارالکتب العلمیه.
- آرلاتو، آنتونی. (۱۳۸۴). *درآمدی بر زبان‌شناسی تاریخی*؛ ترجمه یحیی مدرس، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
- باطنی، محمدرضا. (۱۳۴۸). *توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی*، تهران: امیرکبیر.
- باقری، مه‌ری. (۱۳۸۳). *مقدمات زبان‌شناسی*، تهران: نشر قطره.
- پورمحمدی املشی، نصراله و غفوریان، مریم. (۱۳۹۹). *اهمیت و نقش مشترکات و پیوندهای زبانی در آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان* (مطالعه موردی زبان‌آموزان هندی و اردو زبان)، دوره ۹، شماره ۲۰، صص ۳۲۹-۳۰۷.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۴۳). *لغت‌نامه*؛ زیر نظر دکتر محمد معین، تهران: دانشگاه تهران.
- شهیدی، سیدجعفر. (۱۳۴۹). *زبان و ادبیات عربی و اهمیت آن برای زبان فارسی*، یغما، ش ۲۶۲.
- صفا، ذبیح‌الله. (۱۳۶۹). *تاریخ ادبیات در ایران*، ج ۵، تهران: فردوس.
- صفوی، کوروش. (۱۳۷۹ ش). *درآمدی بر معناشناختی*؛ تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
- _____، _____. (۱۳۷۴ ش). *واژه‌های قرضی در زبان فارسی*، نامه فرهنگ، شماره ۱۹، صص ۹۶-۱۱۱.
- طاهری، حمید. (۱۳۹۱). *بررسی نوآوری‌های زبانی بخش ترجمه آیات کشف‌الاسرار*، مجله لسان‌المبین، دوره ۳، شماره ۸، تابستان، صص ۵۰-۳۷.
- _____، _____ و ماهرالسح. (۱۳۹۷). *بررسی چگونگی و نوع تحول معنایی برخی واژگان دخیل عربی در زبان فارسی*، فصلنامه لسان‌المبین، سال دهم، شماره سی و سوم، پاییز، صص ۱۲۷-۱۰۷.
- فهمی حجازی، محمود. (۱۳۸۵). *زبان‌شناسی عربی*؛ ترجمه سید حسن سیدی، تهران: سمت.
- الفیروزآبادی، مجدالدین محمد بن یعقوب. (۲۰۰۷ م). *القاموس المحيط*، بیروت: دارالکتب العلمیه.
- مدرس، یحیی. (۱۳۶۸). *درآمدی بر جامعه‌شناسی زبان*، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- نتاج، علی‌اکبر. (۱۳۸۲). *زمینه‌های تأثیرپذیری زبان پارسی در زبان تازی*، نشریه مجله دانشکده ادبیات فارسی و علوم انسانی با شماره ۲۳۵: ۲۶۳-۲۴۹.

نظری، علیرضا و زهره اسدالله پورعراقی. (۱۳۹۴). *تداخل زبان و دگرگونی معنایی وام‌واژه‌های عربی و جنبه‌های تأثیر آن بر ترجمه از عربی*، نشریه پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی، شماره ۵، صص ۱۰۶ - ۸۵.

وفائی، عباسعلی. (۱۳۹۴). *تحول معنایی وام‌واژه‌های عربی در کلیله و دمنه*، نشریه پژوهش‌های ادبیات تطبیقی، دوره ۳، شماره ۱ (پیاپی)، صص ۲۴۶ - ۲۲۳.

References:

- Abolghasemi, Mohsen** (1976). *Evolution of word meaning in Persian language*; Tehran: Aban Publishing. [In Persian]
- Al-Firouzabadi, Majdoddin Mohammad ben Yaqub** (2007). *the dictionary of the environment*; Beirut: Dar al-Kitab al-Alamiya. [In Arabic]
- Al-Zamakhshari, Jarallah Abolqasem Mahmood ben Ahmad** (1998); *Asas al-Balagha*, Beirut: Dar al-Kitab al-Alamiya. [In Arabic]
- Amini, Edris and Niazi, Shahryar** (2015), "The Nature and Consequences of the Semantic Evolution of Arabic Words in the Persian Language", *Bimonthly Journal of Linguistic Studies*, Volume 6, Number 2. P. 78. [In Persian]
- Anvari, Hasan** (2002) *The great word culture*. Tehran: Sokhon Publishing House. [In Persian]
- Arlato, Anthony** (2004). *An introduction to historical linguistics*; Translated by Yahya Modaresi, Tehran: Research Institute of Human Sciences. [In Persian]
- Bagheri, Mehri** (2004) *Introduction to Linguistics*, Tehran: Drop Publishing. [In Persian]
- Batani, Mohammadreza** (1969). *Structural description of the Persian language*, Tehran: Amirkabir. [In Persian]
- Campbell, Lyie**, (1998) *Historical Linguistics*. Cambridge Massachusetts, MIT Press.
- Dehkhoda, Ali Akbar** (1964). *dictionary*; Under the supervision of Dr. Mohammad Moin, Tehran: University of Tehran. [In Persian]
- Fahmi Hijazi, Mahmood** (2015). *Arabic Linguistics* translated by Seyyed Hasan Seidi, Tehran: Semit. [In Persian]
- Ibn Manzoor, Jamal addin Muhammad ben Mokarram** (1290). *Arabic language*; Lebanon: Dar al-Wader. [In Arabic]
- Modarresi, Yahya** (1989). *An introduction to the sociology of language*, Tehran: Institute of Cultural Studies and Research. [In Persian]
- Nazari, Alireza and Zohra Asadollah Pooraraghi** (2014). *Language interference and semantic transformation of Arabic loanwords and its effects*

on translation from Arabic, *Journal of Translation Studies in Arabic Language and Literature*, No. 5, pp. 106-85. [In Persian]

Nattaj, Ali Akbar (2003). Areas of influence of the Persian language on the Tazi language, *Journal of the Faculty of Persian Literature and Human Sciences*, No. 235: 263-249. [In Persian]

Nattaj, Ali Akbar, (2002). The influence of the Persian language on the Tazi language, *Journal of the Faculty of Persian Literature and Human Sciences* with number 235: 263-249[In Persian]..

Nasrollah Poormohammadi Amlashi, maryam Ghafourian (2025). The importance and role of shared language items and linguistic links in teaching Persian to non-Persian speakers: Case study of Hindi and Urdu language learners, period 9, voi2, pp. 329 – 307. [In Persian]

Riemer, N. (2020) *Introduction to semantics*. New York, Cambridge University Press

Safa, Zabihollah (1990). *History of literature in Iran*, vol.5, Tehran: Ferdous[In Persian]

Safavi, Korosh (1995). Loan words in Persian language; *Culture Letter*, No. 19, pp. 96-111. [In Persian]

Safavi, Korosh (2000). *An introduction to semantics*; Tehran: Humanities Research Institute. [In Persian]

Shahidi, Seyyed Jafar (1970). Arabic language and literature and its importance for the Persian language, *Yaghma*, No. 262. [In Persian]

Taheri, Hamid (2012). Investigation of Linguistic Innovations in the Translation of Kashf-ul-Asrar Verses, *Al-Mubin Language Magazine*, Volume 3, Number 8, Summer, pp. 37-50. [In Persian]

Taheri, Hamid and Maher al-Soh (2017) Investigating the manner and type of semantic transformation of some Arabic words in Persian language, *Lasan-ul-Mobin Quarterly*, 10th year, 33rd issue, Autumn, pp. 107-127. [In Persian]

Nazari, Alireza and Zohre Asadollah Pouraraghi, (2014). Language interference and semantic transformation of Arabic words and its effects on translation from Arabic, *Journal of translation research in Arabic language and literature*, number 5, pp. 85-106. [In Persian].

vafayi, Abbasali (2014). Semantic evolution of Arabic loanwords in Kalilah and Demaneh, *comparative literature research journal*, period 3, 1 (consecutive), pp. 223-246. [In Persian]